

سرشناسه	: مرتضایی، سیداحمد، ۱۳۴۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: ولایت فقیه در احادیث نبوی (نقد کتاب حکومت ولایت) / سیداحمد مرتضایی با نظارت علمی محمدجواد نوروزی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۵۰۴ ص: جدول: ۱۴/۵/۲۱/۵ س.م.
فروست	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره): ۱۳۷۳. علوم سیاسی: ۷۴.
شابک	: ۷-۲۳۶-۲۴۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۴۵۷-۴۸۴.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: کدیور، محسن، ۱۳۳۸ - . حکومت ولایت - نقد و تفسیر.
موضوع	: ولایت فقیه.
موضوع	: Wilayat al-faqih
موضوع	: ولایت فقیه - احادیث.
موضوع	: Wilayat al-faqih - Hadiths
موضوع	: اسلام و دولت.
موضوع	: Islam and state
شناسه افزوده	: نوروزی، محمدجواد، ۱۳۳۳ -
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
رده‌بندی کنگره	: BP۲۳۲/۸
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۰۶۲۷۱۹

ولایت فقیه در احادیث نبوی

(نقد کتاب حکومت ولایی)

سیداحمد مرتضایی

با نظارت علمی دکتر محمدجواد نوروزی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۹

۱۴۷۳

شمارهٔ ردیف

علوم سیاسی - ۷۴

شمارهٔ موضوعی

۱۳۹۹-۰۲

■ ولایت فقیه در احادیث نبوی (نقد کتاب حکومت ولایی)

● مؤلف: سید احمد مرتضایی

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

● چاپ: افق

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۹۹

● شمارگان: ۳۰۰

● قیمت: ۷۱۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی ممتاز، پلاک ۲۸

● تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲

● تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۴۶۱۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰-۴۴۴-۲۳۶-۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه معاونت پژوهش
۱۵	مقدمه

فصل نخست: مفاهیم

۲۱	مفهوم‌شناسی فقه و فقیه
۲۱	۱. مفهوم لغوی فقه
۲۱	فهم (فهمیدن)
۲۴	علم (دانستن)
۲۷	فطنه
۲۸	تبیین
۲۹	شق و فتح
۲۹	نتیجه مفهوم‌شناسی لغوی فقه
۳۰	۲. مفهوم اصطلاحی فقه
۳۰	فقه در قرآن و حدیث
۳۱	الف) فقه در قرآن

- ۳۴..... (ب) فقه در حدیث.....
- ۳۵..... اول. علم یادگیری دین.....
- ۴۰..... دوم. راوی و فقیه.....
- ۴۴..... سوم. مرجعیت و تقلید.....
- ۴۵..... فقه در فقه و اصول.....
- ۴۵..... الف) مفهوم فقه در صدر اسلام.....
- ۵۳..... (ب) مفهوم فقه در اصطلاح فقها و اصولیون.....
- ۵۳..... اول. تعریف نخست.....
- ۵۷..... دوم. تعریف دوم.....
- ۵۸..... نتیجه مفهوم‌شناسی اصطلاحی فقه.....
- ۶۰..... مفهوم‌شناسی ولایت.....
- ۶۰..... ۱. مفهوم لغوی ولایت.....
- ۶۰..... سلطان.....
- ۶۰..... الف) قوه و قهر (توانایی و تسلط و غلبه).....
- ۶۱..... (ب) قدرت حاکم و پادشاه/ قدرت حکمرانی و پادشاهی.....
- ۶۱..... ج) والی و ولایت.....
- ۶۲..... د) حجت و دلیل.....
- ۶۲..... خطه.....
- ۶۳..... اماره.....
- ۶۳..... تدبیر امور و تولی الامر.....
- ۶۴..... نصرت.....
- ۶۴..... ۲. مفهوم ولایت فقیه و ولی فقیه.....
- ۶۷..... مفهوم‌شناسی چالش.....
- ۶۸..... ۱. چالش در فرهنگ‌های فارسی.....
- ۶۹..... ۲. چالش در فرهنگ‌های انگلیسی.....
- ۷۰..... ۳. چالش در فرهنگ‌های حقوقی.....
- ۷۱..... ۴. نتیجه مفهوم‌شناسی چالش.....

فصل دوم: السُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَ لَهُ

سند حدیث	۷۵
۱. اعتبار سند حدیث	۷۵
۲. نقل نشدن حدیث در جوامع روایی شیعه	۷۸
۳. حدیث نبودن این عبارت	۸۱
۴. کثرت استعمال و جبران نشدن ضعف سند	۸۴
۵. استناد فقها به این حدیث و جبران ضعف سند	۹۳
استناد مطلق در موضوعات گوناگون	۹۳
استناد همراه با تأیید صریح	۹۶
استناد مشروط	۱۰۰
مصدق سلطان	۱۰۴
۱. شمول سلطان عادل بر فقهای عادل در عصر غیبت	۱۰۵
۲. دیدگاه فقها درباره مصداق سلطان	۱۰۸
اختصاص سلطان به امام	۱۰۸
اطلاق سلطان و حاکمیت فقیه	۱۱۳
اختصاص سلطان به فقیه در زمان غیبت	۱۲۵
نتیجه دیدگاه فقها	۱۲۶
قلمرو و حدود ولایت فقها	۱۲۷
۱. ولایت خاص و مقید	۱۲۸
۲. ولایت عام و مطلق	۱۳۳
نتیجه قلمرو و حدود ولایت	۱۴۲

فصل سوم: اللَّهُمَّ ارْحَمْ خُلَفَائِي

سند حدیث	۱۴۵
۱. حدیث در جوامع روایی شیعه	۱۴۶
حدیث اللَّهُمَّ ارْحَمْ خُلَفَائِي	۱۴۶

۱۵۲	احادیث مشابه
۱۵۶	۲. ایرادهای سند حدیث
۱۵۸	۱. تأیید سند حدیث
۱۶۹	مصدق خلفای پیامبر ﷺ
۱۷۱	۱. ائمه علیهم السلام
۱۷۲	اختصاص یافتن خلفا به ائمه علیهم السلام
۱۸۰	اختصاص نیافتن خلفا به ائمه علیهم السلام
۱۸۴	۲. روات و ناقلان حدیث
۱۸۵	خلافت روات و ناقلان حدیث
۱۸۸	بررسی و نقد
۱۹۳	۳. فقها
۲۰۵	مصدق «الذین یأتون من بعدی یروون حدیثی و سنتی»
۲۰۶	۱. ائمه علیهم السلام
۲۰۸	۲. فقها
۲۱۷	قلمرو و حدود ولایت فقها
۲۱۹	۱. بررسی مناقشه منسوب به علما در اطلاق خلافت
۲۴۹	۲. ولایت خاص و مقید
۲۵۵	۳. ولایت عام و مطلق

فصل چهارم: الفقهاء أَمَنَاءُ الرُّسُلِ

۲۷۹	سند حدیث
۲۷۹	۱. حدیث در جوامع روایی شیعه
۲۸۱	۲. ارزیابی سند حدیث
۲۸۵	رُسل و تشکیل حکومت

۲۸۶	۱. تشکیل حکومت، وظیفه تمام رؤس
۲۹۲	۲. علت تشکیل ندادن حکومت
۲۹۴	قلمرو و حدود ولایت فقها
۲۹۵	۱. بررسی کتاب حکومت ولای
۳۰۴	۲. ولایت خاص و مقید
۳۱۳	۳. ولایت عام و مطلق
۳۴۱	اشکالات و شبهات
۳۴۱	۱. رابطه امانت با ولایت در تصرف
۳۴۲	۲. تناسب مفهوم «امانت» با «ولایت تصرف»
۳۴۷	۳. امانت در فتوا یا ولایت
۳۴۸	۴. تناسب اعطای منصب با خلیفه و تناسب امین با احکام

فصل پنجم: إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

۳۵۳	سند حدیث
۳۵۳	۱. حدیث در جوامع روایی شیعه
۳۵۴	روایت قداح
۳۵۷	روایت ابوالبختری
۳۵۹	روایت مشابه روایت «قداح»
۳۶۰	۲. بررسی سند روایت «قداح» و روایت ابوالبختری
۳۶۰	سند ضعیف
۳۶۳	سند قوی
۳۷۰	مصدق «علما» در حدیث
۳۷۰	۱. ائمه، معصومین و اوصیا
۳۷۰	الف) ائمه

۳۷۳	 (ب) معصومین علیهم السلام
۳۷۴	 (ج) اوصیا علیهم السلام
۳۷۶	 بررسی اجمالی
۳۸۰	 ۲. علما و فقها
۳۸۰	 تفاوت شیوه کسب علم (علم لدنی و اکتسابی)
۳۸۳	 اختلاف مراتب صفات و مصداق عالم
۳۸۵	 تناسب ویژگی و صفات با شأن و مقام
۳۹۳	 صراحت برخی روایات دیگر بر فقها
۳۹۵	 ظهور لفظ
۳۹۵	 مصداق میراث در حدیث
۳۹۵	 ۱. علم و حدیث
۴۰۳	 ۲. ولایت و حکم
۴۰۳	 علم و فقه، ملاک ولایت
۴۰۶	 اطلاق و عموم ارث
۴۱۵	 انتقال ولایت و حکومت
۴۲۳	 قلمرو و حدود ولایت فقهی
۴۲۴	 ۱. ولایت خاص و مقید
۴۳۹	 ۲. ولایت عام و مطلق
۴۵۷	 منابع
۴۸۵	 نمایه‌ها

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جانها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته اند. چه تلخ واقعی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام دار کوشش های خالصانه و پایان ناپذیر حقیقت جوینی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیه السلام، برجسته ترین است.

دانشمندان نام آور شیعه رسالت خطیر و بی نظیر خویش را بهره گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه

در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است.

از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو فقه حکومتی که با تلاش پژوهشگر ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سیداحمد مرتضایی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده تهیه یک منبع علمی در زمینه ادله ولایت فقیه و همچنین پاسخ‌گویی به انتقادهای و شبهات مربوط به آن است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمدجواد نوروزی که با نظارت، مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *

مقدمه

ولایت فقیه، منصب و راهکار حکومتی شیعه در عصر غیبت است که امام خمینی ره آن را بیش از پیش تبیین، و در قالب یک مدل حکومت اسلامی اجرا کرد. بعد از تشکیل حکومت اسلامی در ایران، ولایت فقیه بیشتر مورد توجه قرار گرفته و کتاب‌های متعددی نیز در این زمینه نوشته شده است. یکی از مباحث مهم ولایت فقیه، ادله عقلی و نقلی آن است و در میان ادله نقلی، ادله روایی بیشتر مورد بحث قرار گرفته و به روایات متعددی از پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام استناد و استدلال شده است. در مقابل نیز برخی این روایات را نقد و بررسی، و شبهاتی درباره آنها بیان کرده‌اند. به همین دلیل در این تحقیق، شبهات و چالش‌های نظری ادله ولایت فقیه و در ضمن آن، کتاب حکومت ولایی آقای محسن کدیور، بررسی و نقد می‌شود. به منظور بررسی جامع‌تر، در این کتاب تنها چهار حدیث نبوی مطرح می‌شود.

در این تحقیق دو هدف عمده مورد نظر است: یک هدف علمی، یعنی تهیه یک منبع علمی در زمینه ادله ولایت فقیه؛ و یک هدف

کاربردی، یعنی پاسخ‌گویی به انتقادات و شبهات مربوط به ادله ولایت فقیه؛ زیرا بسیاری از کتاب‌هایی که درباره ولایت فقیه نوشته شده است، جنبه اثباتی دارند و کمتر به شبهات این موضوع پرداخته‌اند و یا کتاب‌هایی که درباره شبهات ولایت فقیه نوشته شده است، برخی در سطح متوسط و روزنامه‌ها، و بعضی نیز تا حدودی تخصصی، ولی محدود و فاقد جامعیت‌اند.

بنابراین در این تحقیق، اولاً به صورت اثباتی ادله نبوی ولایت فقیه بررسی می‌شود؛ ثانیاً ادله ولایت فقیه به طور مستقل بیان می‌شود؛ زیرا تا کنون ادله ولایت فقیه به طور مستقل در قالب یک کتاب بررسی نشده است؛ ثالثاً شبهات و چالش‌های نظری ادله نبوی ولایت فقیه، مخصوصاً تمام شبهاتی که در کتاب حکومت ولایی مطرح شده است، بررسی می‌شود.

تحقیق جامع، دقیق و منصفانه، نیازمند مطالعه دیدگاه صاحب‌نظران یک موضوع، اعم از موافق و مخالف، با رعایت دقت و انصاف در نقل عبارات و دیدگاه‌های مختلف در موضوع مورد تحقیق است؛ ولی این امر مهم، مشکلات بسیاری دارد و فقط کسانی می‌توانند آن را به‌خوبی انجام دهند که:

اولاً انگیزه قوی و صبر و حوصله کافی داشته باشند؛ زیرا مطالعه منابع متعدد مربوط به موضوع تحقیق، وقت و صبر زیادی می‌طلبد و

پیدا کردن مطلب مربوط به آن موضوع در یک کتاب و درک دقیق مقصود نویسنده مستلزم آن است که تمام آن کتاب یا عنوان و فصل مربوط مطالعه شود تا برداشتی دقیق از مقصود نویسنده صورت گیرد. ممکن است یک قسمت از یک کتاب که ظاهراً با موضوع متناسب است مطالعه شود، ولی مطلب مفیدی نداشته باشد یا دسترسی به برخی منابع، مشکل، و یا به بعضی نسخه‌های خطی مشکل‌تر باشد؛

ثانیاً با بی‌طرفی کامل و بدون انگیزه‌های سیاسی و جناحی، موضوع را بررسی، و عادلانه و منصفانه قضاوت کنند و دیدگاه موافق و مخالف را بدون تقطیع و گزینش درباره موضوع تحقیق، نقل و بررسی کنند. در برخی نقدهای ولایت فقیه، از جمله در کتاب حکومت ولایی، این شرایط مهم تحقیق رعایت نشده است؛ زیرا:

گاهی برای اثبات قصد و هدف خود، کتب فقها را مطالعه و بررسی می‌کنند و هدف اصلی آنان استدلال و اثبات نظر خود است؛ گاهی کتاب‌ها یا قسمتی از آنها را انتخاب می‌کنند و سایر کتاب‌ها را نادیده می‌گیرند؛ یعنی هر مطلبی که تناسبی با مدعای آنان داشته باشد، نقل می‌شود؛ ولی مطالب دیگر کتاب را که به نفع و صلاح خود ندانند، نقل نمی‌کنند؛

گاهی با استدلال به برخی از احادیث ضعیف یا ناتمام، بدون بررسی سایر ادله، درباره ولایت فقیه قضاوت می‌کنند؛ درحالی‌که برخی از

احادیث، صحیح و کامل هستند، ولی برخی ممکن است به اقتضای شرایط، قلمرو خاصی را مطرح کرده باشند؛

گاهی حد و مرز نظر خود و دیدگاه فقها را مشخص نمی‌کنند و این تلقی را برای مخاطب ایجاد می‌کنند که مطلبی که خود گفته‌اند، دیدگاه فقهاست و در واقع برداشت خود را به فقها نسبت می‌دهند؛

گاهی بدون بیان دیدگاه نهایی یک فقیه، نظری را به او نسبت می‌دهند که ناقص، و در بسیاری از موارد ناصواب است؛ زیرا ممکن است فقهی، سند یا دلالت یک حدیث بر ولایت فقیه را نپذیرد، ولی این به معنای مخالفت ایشان با ولایت فقیه نیست؛ چراکه ممکن است همان فقیه دلالت حدیث یا احادیث دیگری را تأیید کند؛ یا ممکن است فقهی اطلاق یک حدیث را قبول نداشته باشد و آن حدیث را ناظر به یکی از شئون ولایت فقیه بداند، ولی این به معنای مخالفت ایشان با اطلاق ولایت فقیه نیست؛ زیرا ممکن است همان فقیه دلالت حدیث دیگر را مطلق بداند؛ یا اینکه فقیه نقدی را درباره یک حدیث بیان کند، ولی در نهایت آن را بپذیرد و درباره آن نظر مثبت بدهد؛ اما برخی تنها همان یک نقد را نقل، و آن را به عنوان نظر آن فقیه بیان، و برای اثبات دیدگاه خود، به آن استناد می‌کنند.